

*Андрущенко В. П.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розкриваються основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. Визначено основні засади функціонування освіти в університетах України і європейських держав, здійснено порівняльний аналіз.

Ключові слова: *університетська освіта, наука, особистість.*

Європейська цивілізація, як і світ загалом, розвивається внаслідок дії різноманітних чинників, кожен з яких відіграє помітну, а інколи й провідну роль. У теоретичному плані історично першою фундаментальною спробою пояснення головних чинників суспільного розвитку була апеляція до розуму – як до людського, так і до божественного. Ідеї правлять світом – вважала більшість дослідників. Вони виходили з того, що в суспільстві діють люди, наділені свідомістю й волею. Оскільки це так, то ідейні мотиви діяльності людей є визначальними чинниками суспільного розвитку. “Якомога ближчий огляд історії, – писав, наприклад, Г. Гегель, – переконує нас в тому, що дії людей впливають з їх конкретних пристрастей та інтересів... і лише вони відіграють провідну роль” [1].

Характерно, що нинішній етап суспільного прогресу, як і в минулі часи, повернувся до інтересів, інтелекту, людського розуму. Визначивши інтелект у якості стратегічного ресурсу розвитку, європейська цивілізація першочергову увагу приділяє освіті і науці. І, знову ж таки, наслідуючи цю норму, за нею йдуть інші народи світу. Європейська освіта є для них зразком організації навчально-виховного процесу, його змісту і технологічного забезпечення. І хоча кожна з країн світу має свої завоювання в галузі освіти, європейська освіта слугує незаперечним зразком і еталоном.

За звичай, “європейська освіта” є своєрідною абстракцією, узагальненням ряду суттєвих характеристик, притаманним системам освіти провідних країн Європи. Насправді, кожна країна європейського простору має свою систему освіти з власними ознаками, характеристиками, відмінностями. З другого боку, у всіх з них є певні спільні або близькі за змістом та значенням характеристики, які дозволяють бачити й аналізувати європейську освіту як дещо ціле й одночасно як феномен, відмінний від освіти, скажімо, Китаю, США чи Японії. У цьому вимірі “європейська освіта” має низку змістовних і технологічних переваг. Її якість є величиною, на яку рівняються країни інших регіонів світу. І хоча вищу освіту нині очолюють декілька американських університетів (Гарвард, Колумбійський та ін.), загальний масив освітніх послуг, який забезпечують європейські університети, є більш значимим і перспективним. Переважна більшість абітурієнтів не європейських країн світу, бажають отримати освіту у європейських університетах. Серед країн, авторитет освіти яких розповсюджується на весь європейський континент (а може й далі), знаходиться знаменита трійка – Велика Британія, Німеччина, Франція. Досвід життєоблаштування цих країн – виробництво і споживання, політична організація суспільства, розвиток культури і побуту, охорони здоров’я та відпочинку, пенсійне забезпечення, дозвілля, освіта і т. ін. – знаходиться під пильною увагою і є предметом наслідування інших народів європейського простору. Особливо пильно близькі і далекі сусіди придивляються до розвитку освіти цих держав.

Авторитетним їх освітянський досвід є й на інших континентах світу. І це закономірно. Системи освіти, побудовані в них, слугують незаперечним зразком. Я аж ніяк не ідеалізую досвід великої європейської трійки. Не менш цікавими є системи освіти, вибудовані в Італії, Швеції, Естонія, чи Фінляндії. До того ж, як буде показано нижче, в системах освіти країн великої трійки є певні суперечності, вузькі місця, негаразди. І все ж, саме вони мають в цій сфері найвищий авторитет; вони ж в основному визначають “європейську якість освіти”. За розмаїттям поглядів європейських мислителів різних часів і народів, досвідом організації університетської освіти у провідних країнах Європи, рельєфно прослідковуються характеристики, які у своїй сукупності формують якісну визначеність європейській освіти. Спробую обґрунтувати деякі узагальнення, а також визначити можливості їх реалізації у вітчизняному освітньому просторі.

Першою і головною характеристикою європейської університетської освіти є її функціонування на засадах **глибокої науки**, що розвивається в університетах. Університет і наука – нероздільні. Без науки про університетську освіту не може бути й мови. Провідні університети мають у своїй структурі науково-дослідницькі інститути, центри, лабораторії, інші наукові підрозділи, де працюють від декількох сотень до декількох тисяч наукових співробітників не нижче доктора наук, професора чи кандидата наук, доцента. При цьому, тематика, над розробкою якої працюють університетські вчені, як правило, є тематикою фундаментальною і вже потім – прикладною. Варто звернути увагу на те, що саме в ХХ столітті найбільша кількість наукових відкриттів досягнуто в університетських наукових центрах. В університетах працює, далі, найбільша кількість вчених – лауреатів Нобелівської премії. За своїми науковими досягненнями університети не тільки успішно конкурують з Національними науковими агентствами, Академіями наук, науково-дослідницькими центрами, але й у значній мірі перевершують їх.

В Українських університетах наукова складова ледь жевріє. Щоправда, серйозні наукові доробки є в таких університетах, як Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національному технічному університеті (КПІ), Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Львівському національному технічному університеті “Львівська політехніка”, Національному педагогічному імені М. П. Драгоманова, ще в декількох класичних, технічних чи технологічних університетах. В більшості ж українських університетів ставлення до науки, м’яко кажучи, є надто поміркованим. Більшість з них може похитуватись виконанням не більш як п’ятидесяти наукових тем за держзамовленням чи за госпрозрахунком, участю у декількох міжнародних проектах і не більше. Про наукові школи, співрозмірні з аналогічними зразками провідних європейських університетів, лабораторне оснащення, відповідаючи сучасному рівню розвитку науки, техніки, технології, про внутрішню спадкоємність наукових розробок, на жаль, говорити ще зарано. Вхідження українських університетів у європейський університетський простір вимагає значного посилення їх наукового сегменту, створення відповідної дослідницької бази, підготовки науковців нового покоління, які могли б конкурувати з провідними науковцями Європи і світу.

Другою, не менш важливою, характеристикою європейської університетської освіти, як і освіти загалом, є її **академічний демократизм**. В широкому розумінні “демократія” означає народовладдя, у нашому – участь викладачів, студентів і громадськості в управлінні університетом. Для Західних університетів демократизм є простою, зрозумілою й незаперечною нормою; для наших – завданням, яке підлягає реалізації. Довготривале існування в системі тоталітарного управління сформувало звичку “жити за вказівкою”, “не висовуватись”, не перечити керівництву, не виявляти самостійності, а тим паче – активності. Ця звичка охопила собою й університети. Для її викорінення потрібен час, воля більшості керівництва й простих учасників навчально-виховного процесу, потрібно впровадження системних заходів від зміни чинного законодавства до формування нової свідомості

викладача, студента, співробітника.

З точки зору розвитку реального демократизму двадцятиріччя незалежного розвитку України не пройшло для університетів даремно. Вагомі кроки у цьому напрямі здійснені Конституцією України, Законом України “Про вищу освіту”, декількома Указами Президента України, Постановами Верховної Ради та Уряду України. Прийняті документи відкривають перспективи демократичного розвитку університетів і освіти загалом, насамперед, розширенням реальної автономії університетів, створенням можливостей для вибору майбутніми студентами закладу навчання, навчальних предметів, послідовності їх освоєння, викладача і термінів навчання, впровадження таких форм досягнення істини і здобуття знань як толерантності і дискурсу. Потужним джерелом демократичного розвитку університетів має стати розширення і поглиблення самоорганізаційних начал їх життєдіяльності, включаючи самоорганізацію навчання, вільну від примусу вузівську атмосферу, рівноправний характер спілкування викладача і студента, співробітника і ректора.

Слід особливу увагу звернути на розвиток демократичної самосвідомості студентів і викладачів, здійснити це через впровадження особливого циклу гуманітарних дисциплін, який називаються демократичною або громадянською освітою. Подібного, у всякому разі у повному обсязі, в наших університетах ще немає. Тоталітарне, моноідеологічне суспільство, з надр якого ми намагаємось вийти впродовж поточного десятиліття, прагло до уніфікації. Ні про який демократизм університетської освіти у ньому не могло бути й мови. Вузівські навчальні плани затверджувались не інакше, як у першопрестольній; там же видавались підручники, присвоювались наукові звання і ступені; звідти ж задавалась ідеологія, порушення якої переслідувалось як найтяжчий гріх перед суспільством, народом і державою. Як школа демократії університетська освіта в ті часи практично не існували. З другого боку, в них майже завжди концентрувались осередки опозиції тодішньому режиму. Тому зерна університетського демократизму визрівали як вільнодумство, насамперед, в політичному вимірі і на національній основі. Останнє, звичайно, переслідувалось і каралось. Десятки і сотні, якщо не тисячі науковців, викладачів і студентів були вилучені з вузів, репресовані. Демократизм пробивався до вузів через політику, національне питання і культуру.

Сучасні українські університети стали іншими – деідеологізованими, департизованими і деполітизованими. Однак їх навряд чи можна однозначно назвати осередками демократії. Ще надто багато питань узгоджується з Центром. В університетах домінують формальні вимоги до рівня знань. Навчання, як і в минулому здійснюється без належного врахування різноманітних соціально-культурних і духовних запитів молоді. Якщо я не помиляюсь, в Україні нема жодного державного відкритого університету. Надто повільно розгортається університетська освіта дорослих. І все ж рух у цьому напрямі розпочався. Я глибоко переконаний, університети, особливо національні, мають бути автономними. Це зменшить навантаження на центральні органи управління освітою і наукою, стане додатковим імпульсом розвитку університетських наукових і педагогічних шкіл, підвищить відповідальність кожного як за свій особистий вибір, так і за ту справу, яку він має виконувати професійно.

Європейська освіта – це поступове вирівнювання можливостей у доступі до вищої освіти кожного, незалежно від місця проживання, етнонаціонального походження, конфесійної належності, майнового стану батьків і інших обставин. Всі діти однакові. Усі талановиті. Усі прагнуть бути великими й знаменитими. Понад те, як казав Бальзак, “генії народжуються у селі, а помирають в столиці”. Суспільство і держава повинна створити однакові можливості для самореалізації всіх, насамперед, через освіту. Європейські університети такі можливості забезпечують практично кожному, хто має для цього відповідні здібності. Особливу сторінку в історії цього процесу започаткував Британський Відкритий університет, доступ до навчання в якому має кожен бажаючий. Такі університети

сьогодні існують практично в кожній країні європейського простору. Вони сформували механізми, практикуми й технології надання належної освіти в обхід майнових, етнічних, конфесійних і т.п. відмінностей між людьми. Щоправда, не скрізь і не відразу ця норма реалізуються у повному обсязі і на всьому людському масиві. Нерідкими є збурення батьків чи студентів відносно знаходження в одній аудиторії дітей з мусульманських і християнських родин, різного майнового стану, різного кольору шкіри тощо. Однак тенденція до толерантності все ж бере верх і реалізується все більш потужним чином. Зразком для забезпечення цієї норми може слугувати Відкритий університет Великої Британії, який забезпечує вільний доступ до науки, освіти і культури, практично кожному, хто бажає навчатися, досліджувати, творити й хто має для цього відповідні задатки.

Українські університети “обхідних” ефективних механізмів у повному обсязі ще не опрацювали. Щоправда, етнічні чи конфесійні суперечності серед українських студентів відслідковуються значно менш помітним чином, ніж у Західній Європі. Мова більшою мірою йде про майновий статус майбутнього студента. Вихідці з малозабезпечених українських сімей мають значно менші шанси до навчання, особливо, у престижних університетах, ніж діти заможних чи багатих батьків. Ефективних механізмів надання кредиту на навчання українська освіта ще не сформувала. Незалежне оцінювання, на яке покладалась головна надія подолання корупції у вузах і забезпечення рівного доступу до якісної освіти, виявилось такою ж ілюзією, як і попередні заходи (предметні олімпіади, конкурс атестату тощо).

Між тим, першою й головною нормою європейської освіти є вимога : університетська освіта, в тому числі і столична, має бути доступна для всіх; університети ж повинні розробити ефективні механізми здійснення цього спочатку у регіональному, а далі – у всеукраїнському і загальноєвропейському вимірах. Реалізація цієї норми-вимоги є невідкладним завданням модернізації української освіти уже в найближчі 10-15 років. Інформатизація освіти, дистанційне навчання, надання кредитів, створення науково-освітніх центрів провідних університетів у регіонах – досвід Європи у цьому вимірі є унікальним. Його треба освоїти і впровадити в практику.

Ще однією важливою характеристикою життєдіяльності європейських університетів є **органічне поєднання вивчення основ природничих наук з науками гуманітарного й духовного профілю**. Оксфорд і Кембридж у Великій Британії, Сорбона у Франції, Болонський університет в Італії, Католицький університет Лувена в Бельгії, Лісабонський університет в Португалії – це осередки фундаментальної природничої і гуманітарної науки і освіти, і одночасно – центри світової гуманістичної культури. Якщо бути справедливими, за рівнем освіти, потужністю наукових шкіл, якісним складом професури в цей ряд можна поставити лише, знову ж таки, тільки декілька українських університетів – Київський, Харківський, Львівський, ще три-п’ять. І не більше. В наших університетах дійсних вчених-природничників, інфікованих гуманітарною аурую, мало. Частково це пояснюється історично сформованою розірваністю науки і духовності. Однак справа не лише в цьому. Для великої науки, а тим паче – для осмислення соціокультурного значення її результатів, університетський вчений часу практично не має. У нього мізерна заробітна плата, відсутнє необхідне обладнання, реактиви. Він обмежений у можливостях доступу до інформації і міжнародного наукового спілкування тощо. Свої наукові здобутки університетські професори, отримали за рахунок здоров’я, аскези, безсонних ночей, колосального інтелектуального і морального перенапруження.

Звернімося до статистики : сьогодні у вищих навчальних закладах України III–IV рівня акредитації з близько 76 тис. професорсько-викладацького складу докторами наук є лише 6,5 тис, тобто кожен одинадцятий-дванадцятий працюючий. Враховуючи вік професора і той факт, що 40-50 докторів наук (як правило, молодих і перспективних) щорічно виїждять на постійне проживання за межі держави, зношеність навчально-наукового обладнання, хронічне недофінансування вузівської науки, досить формалізовані (хоч і справедливі)

вимоги Вищої атестаційної комісії до здобувачів наукових ступенів про розвиток науки в її соціальному і духовно-гуманістичному значенні в наших університетах говорити можна лише умовно. Цю загрозову тенденцію потрібно зупинити. Очевидно, настав час державної і громадської підтримки університетського професора. Більш активно слід залучати до цього позабюджетні кошти. Сучасна зрівнялівка до добра не приведе. Ми втратимо професора, а разом з ним – наукові і освітні школи, гуманітарну ауру університету, які в свій час склали гордість університетської освіти України, вибороли для неї світову славу.

Теж саме стосується й гуманітарної складової навчання. Університет і гуманізм, культура і людяність – поняття нероздільні. Це лише булгаковські “шарикови” хизуються тим, що вони “університетів не закінчували”. Без гуманізму і його носіїв – інтелігенції університетської освіченості – суспільство існувати не може. У всякому разі, не може бути цивілізованим. Фахівець технічного профілю, який не здобув гуманітарної освіти, ніколи не зможе керувати виробничим колективом, не зрозуміє людини як такої. Його вузько технічний світогляд буде працювати лише в сфері технічної творчості. Людина з її багатогранними потребами, зв'язками, а тим більше – емоціями, симпатіями і експектаціями залишиться для нього “закритою книгою”. Своєрідну передмову до її прочитання якраз і формує гуманітарна освіта, що шанується й розгортається в європейських університетах не менш потужно, ніж профільна.

В Україні, на жаль, гуманітарна освіта знаходиться в занедбаному стані. Навіть в університетах. Не зважаючи на впровадження концепції гуманітарної освіти, затвердженої Міністерством освіти в 1995 році, радикально зрушеною ситуацію вважати не можна. В ряді університетів продовжують викладати теорію, яка претензійно визначила себе у якості “найвищого досягнення світової гуманістики”, й як “істина в останній інстанції” закрила доступ до дійсного соціального пізнання і реалістичного осмислення практики. Нової ж методології не створено. Перекваліфікація викладачів соціогуманітарного профілю не здійснюється.

Є й ще один факт, який підлягає уважному обміркуванню: серед ректорів наших класичних університетів домінують випускники фізико-математичного чи техніко-технологічного профілю; гуманітаріями серед них є не більш як два-три вчених. Більшість ректорів є фахівцями з математики, фізики, представниками технічних, інженерних наук тощо. Поважаючи їх науковий вибір і організаційні зусилля, все ж мусимо констатувати: у переважній більшості в університет вони несуть з собою свій “технократичний світогляд”. Гуманітарна складова університетської освіти виявляється приниженою. Університетська освіта підпадає під вплив “технократизму” і “прагматизму”. Гумус інтелігентності суспільства стає що більш тонким, майже прозорим. Це віддаляє нас не лише від Європи, але й від всього цивілізованого світу, створює серйозну загрозу фундаментальним цінностям.

Як відомо, Європа – це перетин народів і культур, взаємодія яких народжує нові підходи, що визначають світову динаміку впродовж останнього тисячоліття. Означена взаємодія здійснюється не інакше, як через мову, володіння якою визначає міру причетності людини до всезагального. Саме тому, характерною рисою і вимогою європейської освіти – є вільне **володіння декількома іноземними мовами** й блискуче – рідною, загальнодержавною. Вважається, що європейсько-освіченою людиною є фахівець, який володіє п'ятьма європейськими мовами. Давайте запитємо себе і дамо відповідь без лукавства: в якому університеті України цей показник зrealізовано? Можливо, лише в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ректор Л. Губерський). Можливо, знову ж таки, в декількох класичних університетах Києва, Харкова чи Львова. І не більше. Переважна більшість наших випускників іноземних мов у об'ємі, необхідному для спілкування і плідної співпраці у європейському просторі, не знають. Зрозуміло, причини цього не лише в університеті. У нас надто слабка мовна підготовка в загальноосвітній школі, недосконалі мовно-педагогічні

технології. Наші навчальні заклади не мають необхідної кількості якісної лінгвоапаратури, а головне – не подолали ще рутинної традиції ставлення до мовної підготовки як до чогось другорядного, несуттєвого, обтяжливого. Між тим, мова – це обмін інформацією про найновіші надбання в галузі науки, освіти і культури; це – безпосереднє міжнародне наукове спілкування; це – доступ до Інтернету; це, зрештою, висока духовність і світовий масштаб загальнокультурної підготовки особистості. Реальність жорстока: без мови ми ніколи не ввійдемо у європейський і світовий освітній, науковий і культурний простір; без мови ми не зрозуміємо один одного; без мови ми приречені на аутсайдерство. Мова – це мобільність викладача і студента, без якої здобути належну освіту в майбутньому буде надто важко.

Особливий наголос хочу зробити на необхідності вивчення української мови як державної і як мови міжнаціонального спілкування. Тут також багато проблем і суперечностей. Прикро, але факт: за десять років незалежності навчити людей розмовляти українською як в побуті, так і на виробництві ми не спромоглися. Це і не зрозуміло, і не правильно. Створення цікавих і одночасно глибоких за змістом україномовних підручників, впровадження нових методик знаходиться лише в початковій стадії. Потребує більшої активності співпраця з громадськістю. Актуальним і не відкладним є завдання створення ефективно діючих товариств чи осередків вивчення української мови. Головний же недолік полягає в тім, що ми надто політизували цю проблему. І як результат – більша частина населення (навіть, з університетською освітою!) державною мовою не володіє. Хотів би я зустріти хоч одного випускника Сорбони, який не володіє французькою! Як на мій погляд, першим і головним завданням залучення молоді (власне, й старших поколінь) до вивчення української мови полягає у роз'ясненні серйозної перспективи кар'єрного зростання до рівня управління державою для тих, хто нею володіє й приреченість на аутсайдерство тих, хто нею нехтує. Молодь цієї перспективи ще не бачить. Вона живе (поки що) ситуативною проблематикою й регіонально сформованими цінностями. Мовна проблематика, можливо, все ще знаходиться на периферії її життєвих орієнтацій. Але ж втрачається час! І коли наступить прозріння, а тим паче з'явиться реальна перспектива вступити в посаду керівника державного рівня, яка за Конституцією вимагає “вільного володіння українською мовою”, якраз часу для вивчення мови у них буде не достатньо. То чому ж ми сьогодні зволікаємо зі створенням можливостей для молоді оволодіння українською? Мої спостереження за кар'єрним зростанням випускників університетів впродовж 30-35 років дозволяє зробити узагальнений висновок: успіх супроводжує тих, хто знає мову – українську, рідну (якщо він є представником іншого етносу), одну-дві іноземні, серед яких провідна роль належить англійській. Деідеологізація проблеми і одночасно, створення повноформатних умов для вільного оволодіння різними мовами – є одним із головних завдань інтеграції української освіти в європейський освітній простір. Поза розв'язання цього завдання про інтеграцію говорити не варто.

Комплекс проблем, пов'язаних із входженням української університетської освіти в європейський освітній простір, вимальовується в **царині інформатизації, впровадження нових і новітніх педагогічних технологій**. XXI століття, яке наближається, буде століттям новітніх інформаційних технологій. Ці технології стрімко вриваються в освіту. Провідні університети Європи і світу досягли, здавалося б, неймовірного: вони забезпечили персональним комп'ютером практично кожного студента. Наші ж університети поки що можуть продемонструвати лише невеликі комп'ютерні класи, комп'ютеризацію бібліотек, сторінку в Інтернеті тощо. Це добре, але його замало. Потрібно бути реалістами: ми сильно відстали і від Заходу, і від Сходу. Інформатизація української вузівської освіти ще лише розпочалася. З другого боку, провідні університети України мають неабиякий досвід і розроблені методики впровадження інформаційних педагогічних технологій. Як засвідчила недавно проведена в Київському національному технічному університеті (КПТ) (ректор М.Згуровський) міжнародна конференція з інформатики, українська вища школа має

блискучих фахівців-програмістів і солідні розробки в цій галузі. Їх потрібно об'єднати, зосередивши увагу на головному – інформаційному наповненні освіти, яка підвищує її якість і ефективність, і одночасно зміцнює суб'єкт-суб'єктні відносини педагога і студента, а не руйнує їх.

Інформатизація освіти є тенденцією об'єктивною, а тому й невідворотною. Понад те, вона є стратегічним ресурсом розвитку освіти постіндустріального суспільства. Ми маємо йти в інформаційний світ ще більш активно і прагматично, ніж західні чи східні університети. Одночасно, ми маємо наповнити цю ходу ґрунтовним психолого-педагогічним забезпеченням, тверезим розрахунком і повноцінним педагогічним прогнозом.

Важливою характеристикою європейської освіти є так звана **академічна мобільність** викладачів і студентів. Досить розвиненою ця характеристика є також в університетах США, Канади, Японії. Українські університети в частині забезпечення академічної мобільності знаходяться на стадії “розпізнавання”. Згадую мою розмову з Повноважним і надзвичайним послом (1996–97 рр.) Іспанії в Україні д-ром Хунко. Розмова йшла про освіту, можливості наших держав і дітей щодо надання/отримання відповідної освіти. “Моя донька вивчає міжнародні відносини в кращому українському університеті – Київському національному університеті імені Тараса Шевченка”, – не без гордості сказав я. “Моя теж готується бути дипломатом, – сказав мій співрозмовник. – Тільки дещо інакше. Спочатку вона вивчає предмет у Гарвардському університеті, потім переїде до Оксфорда і, нарешті, завершить навчання в Сорбоні. Практика зміни закладів навчання, вивчення специфіки викладання предмета й і його наукового освоєння різними вченими є звичною для наших студентів. На мій погляд, – сказав д-р Хунко, – вона має низку переваг”. Відповісти мені було нічим. Про академічну мобільність в Україні в ті роки могли тільки мріяти. Нині ця тема є актуальною якщо й не для всіх студентів, то крайньою мірою для частки матеріально забезпечених, яка щорічно збільшується. На жаль, більшою мірою останнє здійснюється за рахунок самих студентів чи міжнародних грантів; участь держави у цьому процесі до сих пір є мінімальною.

У широкому розумінні слова “академічна мобільність” є ні що інше, як можливості вибору студентами і викладачами місця (навчального закладу) і предмета навчання і викладання. Зрозуміло, цей вибір не може бути абстрактним. Він базується на глибокому вивченню суб'єктом навчально-виховного процесу не тільки базового навчального плану і специфіки підготовки фахівців у власному університеті, але й в провідних університетів світу. Мобільність студента спрямовується в бік більш високої якості навчальної діяльності, наукового і методичного забезпечення навчального процесу, наявності визнаних на світовому рівні викладачів і наукових співробітників, престижності університету, його рейтингу в загальносвітовій ієрархії вузів. Цей вид академічної мобільності ми називаємо позитивно-перспективною. Не рідко в студентському середовищі спостерігається зміна закладу навчання за мотивами його здешевлення, наближення до місця проживання батьків, політичними, етнонаціональними, релігійними чи за якимись іншими суб'єктивними причинами, що знаходяться за межами навчально-виховного процесу. Таку мобільність ми називаємо залежно-вимушеною. Студент в ній виявляється заручником не сприятливої ситуації, найкращим виходом з якої є зміна навчального закладу в середині країни, а не рідко – за її межами. При цьому, якість навчання в університеті (і інші показники його академічної спроможності), на який спрямовано вибір, є домінантою, далекою від основних чинників вибору і прийняття рішення. Така мобільність аж надто прозоро натякає на просту “втечу” студента від обставин, які унеможливають навчання, скажімо, через його дороговизну у даному університеті, або принижують його гідність, обмежують свободу і творчість. Свобода вибору закладу навчання у даному випадку є величиною достатньо умовною: в супротив бажання студент має обирати те, що відповідає його матеріальним можливостям чи духовним уподобанням, і не більше.

Не менш принциповим напрямом реалізації академічної мобільності є вибір студентами

навчальних предметів, які підлягають освоєнню. У провідних університетах світу до сфери вибору відноситься 30-35 відсотків навчальних предметів, за правило, не фахових, а загальноосвітніх чи культурологічних. Третім напрямом реалізації академічної мобільності є вибір студентами викладача, що забезпечує викладання тієї чи іншої дисципліни.

Європейська освіта – це ступенева підготовка фахівців за інтегрованими напрямами, це відповідність законодавства про освіту гуманістичним тенденціям розвитку людства, це потужна університетська наука, мобільність педагогів і вчених і надзвичайно висока, контрольована громадськістю і власним авторитетом, відповідальність перед суспільством. Україна узгодила свої освітні пріоритети в європейському просторі й підписала Лісабонську конвенцію щодо взаємовизнання кваліфікацій у галузі вищої освіти. До речі, цю Конвенцію підписали Німеччина і Франція, Великобританія і США, Канада і ряд інших розвинутих держав світу. Наша освіта визнана якісно рівноцінною й такою, яка відповідає вимогам світового співтовариства. Отже, чи є наша українська вища освіта європейською? Поза всяким сумнівом. Нас не лише прийняли в європейське співтовариство, але й рахуються з нами як піонерами запровадження ряду нових педагогічних технологій, управлінських рішень, наукових досягнень. Однак – це не підстава для самозаспокоєння. Як зазначалось, наші випускники все ще надто повільно освоюють іноземні мови. Вони слабо володіють комп'ютерними технологіями, рутинно виховують в собі демократичне мислення, спосіб поведінки і культуру, не говорячи вже про ринкову адаптацію.

Я глибоко переконаний у тому, що ринкова орієнтація суспільства обумовлює переорієнтацію не лише змісту і технологій навчання, але й його загальної ідеології. Вона означає, зокрема, що переступивши поріг університету, молода людина має не лише відчутти свою особисту відповідальність за власну долю але й навчитись “робити” її цивілізаційним способом – йти до самоствердження, і добробуту не “по головах”, а залишаючись людиною з високою мораллю і відчуттям внутрішньої самоповаги. Ринкові відносини людських цінностей не відмінюють. Вони лише змінюють форму їх самовияву. Як писав у свій час німецький філософ Макс Вебер, бути моральним в умовах ринку вигідно, бо це приносить прибуток. А це означає, що саме через університетську освіту ми маємо здійснити поворот до загальнолюдських цінностей, сформувати глибоку чуттєву культуру та духовність, за якими живуть розвинуті народи Європи і світу. Віра, надія і любов – ось камертон духовності, яку ми маємо передати дітям.

Важливою характеристикою європейської освіти є **“академічна чесність”**, що є досить складним і багаторівневим утворенням, в якому зосереджується комплекс моральних чеснот, що обумовлюють свідомість і поведінку, визначають стиль життя кожного з учасників освітянського процесу. Академічна чесність – це чеснота професора, який не може читати лекції з пожовтілих від часу конспектів; це позиція студента, який не користується “шпаргалками”; це установка батьків, які прагнуть дати своїм дітям освіту у відповідності з їх особистими здібностями і потребами, а не в погоні за престижем навчального закладу чи спеціальності; це прозорий вступ до вищого навчального закладу і багато інших питань, болючих для нашого часу і нашої дійсності. На Заході ці питання вже практично вирішені. Академічна чесність для них – це своєрідна моральна платформа, від якої мають відштовхуватись (і до якої повинні повертатись) всяк і кожен, хто переступає поріг навчального закладу. Академічна чесність є своєрідним камертоном моральності навчально-виховного процесу, в якому вони знаходять опертя і моральну впевненість. Все це спостерігається в університетах Великої Британії, Австрії, Франції, Німеччини і інших країн Західного світу.

На перший погляд, це поняття пов'язане, насамперед, з таким негативним явищем, як корупція і торкається передовсім учителя, викладача, керівника закладу освіти. Це дійсно так, але не тільки. Воно торкається всіх, хто входить в систему освіти – навчає і навчається, виховує і виховується, забезпечує і підтримує, тобто виконує в ній свою особливу роль. Не

допущення корупції – це лише один з елементів академічної чесності. Причому, не головний. Сьогодні багато говориться про корупцію в системі нашої освіти. Очевидно, диму без вогню не буває. Однак я б ситуацію не драматизував. У такому вигляді, як це явище змальовують деякі ЗМІ і “принципові” дослідники, корупції в закладах освіти немає. Звісно, в системі освіти є працівники, які за свої додаткові послуги намагаються отримати додаткову плату. У тих випадках, коли подібне передбачене законом або регулюється іншими нормативними документами, учні, студенти і їх батьки, ставляться до цього з розумінням. На жаль, трапляється й зловживання. Деякі керівники чи педагоги намагаються “здерти” з батьків якомога більше, нібито для ремонту школи чи класу, придбання навчального обладнання тощо, насправді ж – для використання коштів у власних цілях. Інший вимагає хабар, скажімо, за вступ до університету або успішне складання поточних іспитів. Третій хоче бути добрим для всіх: “кидається” відмінними оцінками, не зважаючи на реальні знання, які отримали учні. Саме тут і має “запрацювати” така якість працівника освіти, як академічна чесність. Вона базується на порядності, внутрішньому переконанні у недопустимості будь-якої незаконної дії чи несправедливості по відношенню до учня чи студента, їх батьків, до своїх колег, до суспільства загалом. Всі ми живемо “на виду”, тобто серед людей, які все бачать і розуміють. Педагог не має право на лукавство. Бути чесним його зобов’язує професія. Не чесний учитель – це нонсенс. На жаль, соціально-економічні обставини нерідко підштовхують якщо й не до злочину у безпосередньому розумінні цього слова, то у всякому разі до порушень, які аж ніяк не прикрашають ні вчителя, ні школу, ні тих батьків, які не лише “приймають правила гри”, але й нерідко нав’язують їх вчителю.

На жаль, таке потворне явище, як хабарництво, існує в суспільстві загалом, і не лише в українському. З доісторичних часів і до наших днів. Розповідають, що найпершими високими посадовцями-хабарниками були римські сенатори. В українському соціумі це явище знаходить собі притулок не лише в освіті. Це своєрідне соціальне зло – утаємничене й слизьке, - боротись з яким дуже важко, оскільки такого роду злочини здійснюються, як правило, за взаємною згодою сторін. Однак я хочу наголосити на іншому: “боротьба” з хабарництвом - важливий, але не єдиний аспект академічної чесності, яку ми повинні реанімувати й утвердити в українських закладах освіти. Не менш важливим є чесність учителя чи викладача вузу до своїх знань і їх оцінки в своїх учнях чи студентах. Не секрет, частка наших колег проводить заняття без попередньої ґрунтовної підготовки, несе в студентську чи учнівську аудиторію застаріле знання. Вимагаючи від студентів лише те, “що він дав на лекції” (борони Боже! – якщо той висловить своє самостійне судження), такий викладач не стільки навчає, скільки вибудовує чергову перепону на шляху до самостійного мислення, наукового пошуку, творчості. Заклади освіти, особливо приватної форми власності, нерідко подають про себе перебільшену рекламу, чим приваблюють молодь, яка, попавшись на гачок, і отримавши за свої гроші сумнівний товар, нічого, окрім зневаги до закладу і викладачів, не виносять. Подібне не може бути оцінене інакше, як академічне лукавство, а може й злочин. Академічна чесність спонукає викладача до постійної роботи над собою, над своїм предметом, науковими і культурними надбаннями людства, історичним і соціальним досвідом. Я думаю, дійсний професор розпочинається не після захисту докторської чи отримання диплому – своєрідної педагогічної “дворянської грамоти”, – а з тієї миті, коли він відчує в собі здатність сказати студентові правду про науку, яку він викладає і свої пізнання в ній як вченого, про своє особисте “знання” і “не знання”, про можливості підходів до розв’язання тієї чи іншої проблеми з точки зору “нормальної науки”, яку він викладає в університеті. За великим рахунком, такі ж вимоги я делекую і вчителю. Звісно, він не обов’язково має бути “великим вченим”. Однак бути обізнаним зі станом справ, рівнем розвитку науки і соціальної практики, крайньою мірою в царині свого предмету – просто зобов’язаний!

Надто розповсюдженим сьогодні є такий спосіб наукового зростання, як “підготовка

дисертацій за замовленням”. Воно також підлягає врегулюванню з позицій академічної чесності. Більшою мірою це явище побутує серед чиновництва. За своїми фінансовими можливостями сучасний викладач чи вчитель здійснити “замовлення” не здатен. Він пише сам. Ночами, в свята, у вільний від навчальної роботи час. Інша справа – чиновник. Маючи кошти і не маючи часу, він намагається купити наукові доробки, підготовлені на замовлення. Це яскравий вияв академічної нечесності, але не лише чиновника, який “купує”, а й науковця, який “продає” науку. Західний вчений на таку акцію не піде ніколи в світі. Наші – йдуть, але не стільки тому, що “не чесні”, скільки тому, що за свою вченість отримують від держави мізерний заробіток. Як кажуть, є запит – буде й пропозиція. Серед десятка чи сотні дійсних вчених, які ніколи не поступляться своєю науковою і людською гідністю, завжди знайдеться два-три аматори від науки, які і напишуть, і підтримають, і колег своїх втягнуть у захист так званої наукової праці, що “тягне” не більш як на студентський реферат. Звичайно, цю тему не можна узагальнювати, а тим паче - спрощувати. Серед людей, які обіймають високі державні посади, є дійсні і порядні вчені. Їх імена як науковців відомі не лише в Україні, а й за її межами. Я особисто знайомий з багатьма державними службовцями, Народними депутатами, впливовими політиками, які не лише підготували й захистили дисертації, але й внесли вагомий вклад у розвиток науки і соціальної практики. Огульне звинувачення всяк і кожного чиновника користі справі не додасть. Наукові результати потрібно розглядати і оцінювати “не взагалі” і не у контексті посадових обов’язків людини, а конкретно і предметно, з точки зору науки, а не адміністрації.

Зрозуміло, для цього й існує Вища атестаційна комісія – останній форпост наукової експертизи доробку вченого. Сюди надходять захищені дисертації. Останню крапку поставити буває дуже важко. Надто багато шановних і поважних вчених уже засвідчили своє позитивне ставлення до роботи. А вже перед надходженням до ВАК матеріали, які виносяться на захист, обговорюються на кафедрах, в наукових лабораторіях. Вони оприлюднюються в монографіях, статтях, виступах перед науковою спільнотою. Світ науки досить вузький. Тут кожен знає кожного. Чесність вченого в ньому виявляється не кількістю робіт, які він зупинив, а тим, скільком здобувачам він допоміг стати науковцями, провести (і завершити) дослідження, представити і оцінити його результати належним чином. Парадоксально, але факт: чим більш високі вимоги виставляє ВАК до здобувачів наукових ступенів, тим важче йому ж відхилити представлену до затвердження псевдо-дисертацію! Вчений-імітатор – у цьому його бюрократична суть – скрупульозно врахує будь-яку, навіть найбільш витончену формальну вимогу; дійсний же вчений, як правило, саме в цьому допустить прорахунки. На мою думку, центр ваги наукової експертизи має бути переміщений на кафедри, в спеціалізовані ради, щодо яких у разі формального підходу до справи й мають прийматись найбільш жорсткі рішення. До речі, в багатьох країнах світу функції наукової експертизи, а відповідно й прийняття рішення про присудження наукового ступеня, делеговані університетам. Я глибоко переконаний, що, скажімо Київський національний університет імені Тараса Шевченка, як і більшість національних університетів держави, уже сьогодні готові до персональної відповідальності за якість наукового доробку тих, кому їх вчена рада присуджує науковий ступінь чи професорське звання.

В Радянські часи “на замовлення” писались не лише дисертації і доповіді партійним керівникам, але й цілі книги. Для тих часів подібна практика була звичним явищем. Згадаймо доповіді чергових генеральних секретарів, славнозвісні твори вождя застою “Мала земля”, “Цілина” і “Відродження”, передовиці “Правди” – всі вони “виконувались на замовлення”. Над ними працювали десятки вчених, журналістів, письменників. Їх запрошували до ЦК чи обласного комітету партії, закривали на “цековських” дачах, ставили завдання і очікували на результат. Політика, вірніше ідеологія підпорядковувала науку і вчених “під себе”.

Як готуються подібні праці сьогодні? Наскільки я можу судити, влада звичайно користується послугами вчених. Нормальною практикою для всіх цивілізованих країн світу

вважається порядок, при якому в анотації до документу позначаються імена всіх тих, хто брав участь у його підготовці. Цим шляхом намагається йти й Україна. До речі, Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 і 2001 рр. також готувались вченими. Їх імена подані в кінці Послання.

В науці існує й таке явище, як плагіат. Воно виходить за межі академічної чесності. Це найбільш огидне явище, яке може існувати в науці. В Західному науковому світі “плагіатору” робити нічого: як вченого, вірніше псевдо-вченого науковий світ його не сприймає. У нас – не лише сприймає, але й не рідко поклоняється, посилаючись на праці, написані іншими, але підписані саме цим вченим. Недавно в рамках Україно-Канадського проекту ми завершили роботу над підручником “Основи демократії”. Я бачив, як скрупульозно працював над текстом підручника мій друг професор університету Квінз (Канада) Джордж Перлін, як він вивіряв посилання на кожне ім’я, вичитував сторінку за сторінкою, щоб – не дай Бог! – не допустити не точності. У нас часто-густо не хватає для цього ні часу, ні терпіння. Мовляв, я це пам’ятаю, а значить – так воно і є. Звідси – не точність, яка інколи обертається серйозними неприємностями. Академічна чесність – це, насамперед, терпіння і відповідальність, скрупульозність в роботі і трепетне ставлення до своїх попередників, які вже залишили слід в науці. Самовпевненість честі не додає. Понад те, вона її руйнує. А вслід за цим – руйнується вчений, він перетворюється в імітатора й стає просто смішним.

Поняття “академічної чесності” торкається також учнів і студентів. Зі шкільної практики українські учні та студенти звикли переписувати... Не виходить задача – переписав у товариша; є труднощі з контрольною – підглянув у зошит однокласника; важко запам’ятовується матеріал – підготував шпаргалку; захотілося отримати кращу оцінку – поклав у залічковку купюру і так далі і тому подібне. Плюс впливові батьки, подарунки, послуги... Це – неподобство, академічна безчесність, злочин перед собою і перед суспільством. Але найгіршим тут є саме те, що вчителі і викладачі, учні і студенти, батьки і діти все це бачать і ... мовчать!

На Заході існує інше поняття академічної чесності: переписувати чи користуватись шпаргалкою тобі ніхто з товаришів не дозволить, а якщо хтось вчинить це самовільно, кожен вважає за свій моральний обов’язок повідомити вчителя. За цим слідують санкції, які продовжуються аж до виключення із числа учнів загальноосвітньої школи чи студентів коледжу, університету. Ми ж сором’язливо і поблажливо посміхаємось. Мовляв, нічого страшного не відбулося. Відбулося і відбувається! З когорта “переписувачів” і “шпаргалочників” виростають пристосуванці, спритні діляги, які здобувають не знання, а оцінки, не навчаються, а відстоюють чергу “за дипломом”, не розбираються в проблемах, а імітують своє ставлення до них, зрештою, не є фахівцями, яким можна довірити справу. А це вже – проблема національної безпеки як безпеки держави, нації, кожного з нас. Уявімо собі, на атомну електростанцію, в систему управління залізничним чи авіаційним транспортом, в харчову індустрію чи систему охорони здоров’я приходить, “спеціаліст-шпаргалочник”. Хіба можна допускати його до роботи? Розвинені країни світу спочатку здійснюють тестування на професійну компетентність, “пропускають” молодого фахівця через сито контролю з боку громадських організацій, Королівських наукових і професійних асоціацій тощо. У нас розповсюджена інша практика: є диплом – іди і працюй! Характерно, що в останній час на додаток до диплому, де виставлені оцінки з тих чи інших предметів, ніхто уваги не звертає. Це не лише не чесно і не справедливо, але й просто небезпечно. Академічна чесність є своєрідним законом освітньо-виховної діяльності. Порушення цього закону надто дорого обходиться кожному з нас і суспільству загалом. “Не чесна” освіта виявляється облудливою, непотрібною ні людині, ні суспільству. Понад те, вона відтворює непрофесіоналізм, який стає є джерелом загрози, небезпеки, причиною великих і малих трагедій і катастроф.

З часів знаменитої Академії великого Платона, а може й раніше людство намагається

виробити засоби упередження від академічної нечесності. Першим з них – є громадська думка. Якщо вона виявляє сумнів щодо академічної чесності (вірніше, нечесності) викладача, йому в університеті робити нічого. Західний професор ніколи не поступиться своєю честю у випадку, коли він помітить безчестя іншого. У нас же досить розповсюдженою є практика замовчування, не втручання у те, що діється : всі нібито й знають, що той чи інший викладач “бере”, “краде” чи “вимагає”, але мовчать - не виправдовують, але й не засуджують. Те ж саме стосується й учнівського чи студентського середовища : всі розуміють, що наприклад, “дутий відмінник” користується шпаргалками, однак не лише не зупиняють його, але й намагаються перейняти його огидну методу. Громадська думка у цьому відношенні нерідко виявляє своє безсилля, а отже – має межу своїх регулятивних можливостей, які не слід перебільшувати. Більш дієвим виявляється внутрішній механізм морального контролю і самоконтролю – совість... Щоправда, її також має не кожен...

Совість – це голос моральної свідомості, особливе моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особою відповідності її дій прийнятим у суспільстві і переплавленим у внутрішні переконання нормам моральності. Кожен несе з собою свої “муки совісті” – біль моральних почуттів, вражених свідомістю аморальності. З власної практики я знаю, і вчитель, і учень однаково болісно переживають ті чи інші прорахунки або несправедливості, тобто вияв академічної нечесності, навіть здійснений випадково. Окрім цього, є й такі регулятивні механізми, як право. Порушення академічної чесності – одного з основних прав і обов’язків учасника навчально-виховного процесу – переслідується законом. Щоправда, до правоохоронних органів освітяни і батьки звертаються крайне рідко. Кожен намагається “перевести стрілку” на іншого, мовляв, нехай він сигналізує, а я – помовчу. З такою моральною установкою ми ситуацію не виправимо. Боротись з академічною нечесністю має кожен. Згадую, декілька років тому ми проводили Всеукраїнське зібрання молоді. Багато з присутніх студентів у буквальному розумінні волали за покарання викладачів-хабарників, як ніби-то процвітають у їхніх навчальних закладів. Я запросив цих студентів до Міністерства освіти й попросив висвітлити питання предметно. Результат виявився приголомшуючий : ніхто ні про що не сказав ані слова. Так, вони бояться репресій, які можуть бути застосовані по поверненні до університету. А може й лукавлять. Однак, мовчать! І батьки мовчать. Так нас виховали. Така була історія. Така наша мораль. Практика тотального контролю виховувала ж їх сотнями, якщо не тисячами. Кожен або мовчав, або ж міг “просигналізувати” на кожного. За цим слідували арешт, суд славнозвісної “трійки”, ГУЛАГ. Страх перед покаранням і зневага до “стукачів” і “анонімників” ввійшла в нашу плоть і кров. Вона стала своєрідним архетипом нашої свідомості. Шлях до відкритого суспільства, прозорого співжиття громадян у правовій державі, далекий і тернистий.

Між тим, ситуацію треба виправляти. Так жити далі не можна. Розпочинати потрібно з впровадження системних методів, які б з одного боку, узаконили різноманітні види надання академічних послуг, з другого – поставили надійні моральні і правові бар’єри зловживанням як з боку представників влади, науковця, вчителя чи викладача, так і з боку учня, студента чи їхніх батьків. Важливо забезпечити прозорість життєвого простору в політичній практиці, науці і освіті. Політик повинен залишатись політиком, вчений – вченим, учень – учнем. Як повчав видатний давньокитайський мислитель Конфуцій, “кожен має займатись своєю справою”. Важливою складовою цих методів є, також незалежне тестування майбутніх абітурієнтів, випускників загальноосвітніх шкіл, студентів. В системі освіти США, скажімо, ці функції виконують незалежні Центри тестування. До них звертається кожен, хто хоче стати студентом університету чи коледжу. Центри ж, в свою чергу, не лише фіксують рівень знань абітурієнтів, але й висловлюють рекомендації щодо їх навчання в тих чи інших університетах держави. При цьому, таку ж інформацію вони надсилають до університетів. Випадковість чи хибна оцінка тут, як кажуть, практично виключена. Центри користуються неабиякою суспільною довірою, пишаються й дорожать нею, намагаючись відповісти своєю

високою відповідальністю. Не менш важливим засобом забезпечення академічної чесності є впровадження в систему освіти порядку проведення прозорих іспитів. На таких іспитах поряд з учнем, абітурієнтом чи студентом, які звітують про свої знання, можуть бути присутні шкільні учителі, викладачі, репетитори, батьки. Дехто скаже: то ж вони будуть втручатись у цей процес! Так, будуть, якщо ми – викладачі – допустимо несправедливість. У іншому випадку вони будуть вдячні нам за урок справедливої оцінки, яку отримує їх чадо, навіть якщо на цей раз (за рівнем своєї підготовки) залишиться за межами навчального закладу. У провідних університетах держави широкого застосування набули інформаційні технології, інші методи об'єктивного контролю якості знань. Все це – зовнішні чинники забезпечення академічної чесності. Вони важливі і дієві. Однак більш важливою і дієвою є внутрішня моральна позиція учителя і учня, викладача і студента. Виховання такої позиції – своєрідного кодексу честі тих, хто навчається і навчає, виховується і виховує, – є основою основ відтворення академічної чесності, втраченої нами від часів класичної професури, винищеної революцією. І, нарешті, останнє, світовий досвід засвідчує просту істину – там, де Учитель в широкому розумінні цього слова за своїм статусом, заробітною платою і соціальним забезпеченням піднесений до найбільш поважних і відповідальних посадових осіб держави, там створюється, постійно відтворюється висока моральність, повага до людей, держави і закону. Там домінують професійно-відповідальна атмосфера, порядність і соціальний комфорт. Там здійснюються реформи, зростає добробут, зміцнюється безпека і зростає міжнародний престиж. Там людина – і це головне – почуває себе людиною, а свої вистраждані віру, надію і любов щедро віддає дітям.

І останнє. Європейська освіта характеризується відкритістю і прозорістю наукових і методичних пошуків; вона налаштована на якомога більш широкі міжнародні контакти і досягла в цьому серйозних успіхів. Таким же шляхом май розвиватись і освіта України. Орієнтація розвитку університетської освіти не лише не закриває, але й вимагає поглиблення співробітництва українських університетів як із Заходом, так і зі Сходом, в тому числі і з Росією. Багатовекторність зовнішньої політики реалізується не лише в економічній сфері, але й в галузі освіти, науки і культури. Важливо лише не забувати про наші національні інтереси. Вектори можуть бути різними, національні інтереси – єдині.

Використана література:

1. Гегель Г. Сочинения. – М. ; Л., 1935. – Т. 8. – С. 20.
2. Освіта України. Нормативно-правові документи. – К. : Міленіум, 2001. – 472 с.

Андрущенко В. П. Основные характеристики европейского университетского образования и возможности их реализации в системе образования Украины.

В статье раскрываются основные характеристики европейского университетского образования и возможности их реализации в системе образования Украины. Определены основные принципы функционирования образования в университетах Украины и европейский держал, осуществлен сравнительный анализ.

Ключевые слова: университетское образование, наука, личность.

Andrushchenko V. P. The principles of European university education and the opportunities to realize them within the education system of Ukraine.

The article reveals the basic features of European university education and the opportunities of its realization within the education system of Ukraine. The basic principles of education functioning in the universities of Ukraine and in those of European countries are defined, the comparative analysis is made.

Keywords: university's education, science, personality.